

Mater Ecclesia – et tolkningsforsøg af døbefonten i V. Egede kirke

Af *Frans Carlsson*

V. Egede kirkes døbefont er et unikum med henblik på dens ikonografiske udformning. På kummen og vulsten er, som fontens eneste udsmykning, fremstillet en kvinde uden tøj, som lader sig die af to dyr, på højre side en drage og på venstre side et firefodet dyr, men det mest bemærkningsværdige ved hele fremstillingen er, at den er vendt op og ned, så at kvinden og dyrene står på hovedet (fig. 1, 2). Kvinden synes imidlertid uberørt af disse omstændigheder, idet et smil synes at spille over hendes læber. Hendes hår, som lader ørerne frie, falder frit ned over fontens vulst, og hun holder sine hænder frem, den højre åben med håndfladen fra sig og med fingerspidserne nedad (set fra hende) og den venstre halvknyttet og med to kugleformede genstande, men i øvrigt i overensstemmelse med den højre hånd. Til slut må nævnes, at hun savner underkrop.

Vedrørende denne fremstilling skriver M. Mackeprang: »Af Lasterne, der sammen med Dyderne ikke er noget ukendt Motiv i fremmed Fontekunst, er kun én sikkert paaviselig herhjemme, nemlig 'Luxuria' af hvilken vi har den mærkelig nok paa Hovedet vendte Fremstilling paa V. Egedefonten: En Kvinde der dies af to Drager«[1]. Videre hedder det: »Højst besynderlig baade ved sit Motiv og ved dettes Placering er Vester Egedefonten. I et regelmæssig formet Felt paa den nederste Del af den ellers helt glatte Kumme samt paa den overvættets svære Vulst er i omvendt Stilling udhugget Hoved og Overkrop af en Kvinde med lange svungne Horn, der dies af to Udyr med spidst Hoved og – ligesom Kvinden – mandelformede Øjne. Det ene er et langstrakt, firfodet Dyr, det andet en vinget Drage med krøllet, i Spidsen tvedelt, Hale.

[1] M. Mackeprang: *Danmarks middelalderlige Døbefonte*. København 1941. p. 61.

4. Terra. Kalkmaleri fra Limburgkatedralen, fra 1200-tallets første halvdel. Foto fra P. Clemen: »Die Malerei des Rheinlandes«, *Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde*. Düsseldorf 1916.

Vi står her overfor en i Middelalderens kirkelige Symbolik ret almindelige Fremstilling af 'Yppigheden' (Luxuria)«[2].

Motivet med kvinden, der lader sig die, er foruden i V. Egede kendt fra seks andre skandinaviske døbefonte nemlig fra Ålborg[3], Lyngsjö (Skåne)[5], Ö. Hoby (Skåne)[6] og Simris (Skåne)[7] er dyrene i samtlige tilfælde drager, medens i Knislinge (Skåne)[8] er de diende dyr slanger. Symbolet er også kendt fra et tympanon i Gosmer kirke (Jylland)[9], fra kalkmalerierne i Birkerød kirke (Sjælland)[10] samt fra en portalomfattning på Väte kirke (Gotland)[11]. I Gosmer er dyrene løver, medens det i Birkerød og Väte er drager.

[2] Ib. pp. 80 ff.

[3] Ib. fig. 248 b.

[4] Ib. fig. 481 b.

[5] L. Tynell: *Skånes medeltida dopfuntar*, h. I-IV. Stockholm 1913-21. pl. VIII:1,4.

[6] Ib. pl. XXIV:1, XXV:2.

[7] Ib. p. 67.

[8] Ib. pl. XIV:3.

[9] M. Mackeprang: *Jydske Granitportaler*. København 1948. fig. 150.

[10] O. Odenius: »Den döda modern som däggas av ormar, Några anteckningar kring Luxuriamotivet 'femme aux serpents'«, *Danske Studier*. København maj 1961. fig. p. 17.

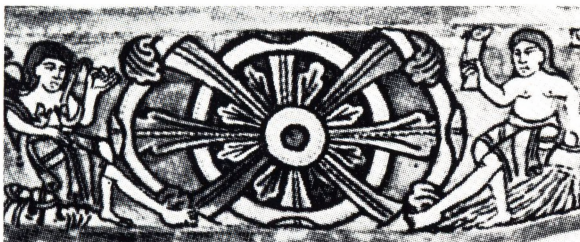
[11] *Sveriges kyrkor*, Gotland III. Stockholm 1942. fig. 326.

1. V. Egedefonten. Foto fra M. Mackeprang: *Danmarks middelalderlige Dobefonte*. København 1941. fig. 50.

2. Mater Ecclesia, V. Egedefonten. Foto forf.

3. Terra og Aqua. Marginaltegning fra Odbertevangelariet, ca. år 1000. Foto fra H. Swarzenski: *Monuments of romanesque Art*. London 1953. fig. 69:161.

5. Terra. Sakramentarium fra S. Denis, ca. 870. Foto fra H. Swarzenski: *Monuments of romanesque Art*. London 1953. fig. 5:9.

6. Aer. Glasmaleri fra Lausannekatedralens rosetvindue, ca. 1235. Foto fra Ellen J. Beer: *Die Rose der Kathedrale von Lausanne und der kosmologischen Bilderkreis*. Basel 1952. Taf. 18.

7

8

7. Luxuria. Kalkmaleri fra Birkerød kirke, ca. 1400. Foto forf. — 8. Prudentia. Statue fra kardinal del Montezdis grav i S. Sabina, Rom, ca. 1480. Foto fra Carla Faldi Guglielmo: «Roma/basilica di S. Sabina», *Tesori d'Arte cristiana*. Bologna 1966. p. 106.

9. Ecclesia. Glasmaleri fra katedralen i Bourges, 1200-talet. Foto fra E. Male: *L'Art religieux du XIIIe Siècle en France*. Paris 1910. fig. 169.

11. Ecclesia og de troende i vintræet. Skulptur på stræbepiller fra Strassburg domkirke, ca. 1225. Foto fra R. Hamann & K. Wilhelm-Kästner: *Die Elisabethkirche zu Marburg und ihre künstlerische Nachfolge* II. Marburg 1924. Abb. 120.

12. Maria givende die til en troende. Stik til dekorationsplade for et relikvarium, år 1519. Foto fra Fritz: *Gestochene Bilder*. Köln & Graz 1966. Abb. 44.

Den diegivende kvinde kan have et halvt dusin forskellige betydninger så som elementerne Terra, Aqua og Aer, dyden Prudentia, lasten Luxuria og Ecclesia. Det viser sig også, at det samme begreb somme tider har ét dyr, somme tider to. Disse kan være ensartede, men også forskellige, og de er slet ikke nødt til at die kvinden, men kan simpelthen blive holdt i hendes hænder. En diegivende Terra med to slanger findes i Odbertevangelariet (fig. 3), med en slange og et svin på en hvælving i Limburgkatedralen (fig. 4), og med to mennesker i et sakramentarium fra S. Denis (fig. 5). Aqua-symbolikken er fastlagt på en relief i benediktinerklostrets korsgang i Moissac[12], medens motivet i Lausannekatedralens rosetvindue symboliserer Aer (fig. 6). I Birkerød repræsenterer billedet Luxuria (fig. 7), og som Prudentia findes den på kardinal del Montezdis grav i S. Sabina, Rom (fig. 8), medens den på et glas-maleri i Bourgeskatedralen er symbol for Ecclesia (fig. 9).

Af alle disse forskellige betydninger, som den diegivende kvinde kan have, er to, som kan sættes i et meningsfyldt forhold til døbefonten nemlig Aqua og Ecclesia. Et symbol for Aqua kan anses for et meget passende motiv på en font, men denne tolkning giver intet svar på, hvorfor billedet er vendt på hovedet, thi jeg kan ikke dele Mackeprangs opfattelse at »Det vil sikkert være ørkesløst Hovedbrud at søge at forklare, hvorfor den gamle Stenmester bogstavelig talt har vendt op og ned paa det hele«[13].

Ecclesiabetydningen lader sig imidlertid forene med dette, at kvinden sidder omvendt, og en forklaring får man i Hildegard fra Bingens beskrivelse af Ecclesia, det hedder der: »Die heilige Braut Christi, die Kirche, ist die gnadenreiche Mutter, die von ihrem göttlichem Bräutigam das neue Leben empfängt und in jungfräulicher Unversehrtheit alle, die durch gläubige Unterwerfung in ihren mütterlichen Schoss eingehen, für das Leben der Gnade gebiert.«[14] »Wie man ein Netz zum Fange ausspannt, so öffnet die Kirche den Schoss ihrer mütterlichen Liebe, um alle, die glauben wollen, darin aufzunehmen – -. Aber noch trägt die Kirche diese ihre Kinder in ihrem Schoss und schenkt ihnen durch die Abwaschung der Sünde im Bade der Wiedergeburt das Leben.

[12] P. Clemen: »Die Malerei des Rheinlandes«, *Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde*. Düsseldorf 1916. p. 511. n. 12.

[13] M. Mackeprang: *Danmarks middelalderlige Døbefonte*. København 1941. p. 82.

[14] Hildegard von Bingen: *Wisse die Wege, Scivias*. utg. Berlin 1928. p. 127.

– – In dieser Wiedergeburt aus dem Geiste und dem Wasser schenkt sie stets neuen Kindern das Leben.«[15] »Schwartzte Kindlein schwimmen jetzt nahe der Erde langsam durch die Luft daher, wie Fische im Wasser. Sie gehen durch die Spalten in den Schoss der Kirche ein. Diese aber zieht sie durch einen tiefen Atemzug zu ihrem Haupte empor – –. Schwartz sind die törichen Menschen, die noch nicht abgewaschen sind, im Bade der Erlösung. – – Die Taufe – – ist gleichsam der tiefen Atemzug der Kirche«[16]. Nun wandeln die Kindlein, die in der Schoss des Weibes eingegangen sind, in dem Glanze, der es umflutet. Das bedeutet, dass diejenigen, deren glückliche Mutter die Kirche durch den geweihten Taufquell geworden ist, im göttlichen Gesetze verharren müssen.«[17]

Af disse citater fremgår, at Hildegard, som skrev sine værker i 1100-tallets midte, tænker sig dåben som en optagelse i kirken, fremstillet som en almoder, fra hvis skød de, som døbes, igenfødes. Fontens betydning av en fødende Ecclesia er imidlertid ikke Hildegards invention, for allerede overbygningen på Lateranbaptisteriet udtrykker den i ordene: »Virgineo faetu genitrix ecclesia natos«[18], og mange manuskripter fra middelalderen har det samme syn[19]. En speciel interesse har Stowemissalet, hvori det i engelsk oversættelse hedder: »there may come forth from the unspotted womb of the divine font a heavenly offspring, reborn unto a new creature.«[20] Med udgangspunkt fra disse tekster kan kvinden og døbefonten i V. Egede kirke betragtes som Ecclesia og kummen som hendes skød. Heraf følger så, at hun må sidde omvendt for at kunne modtage børnene i sit skøds vand. At Ecclesia savner ben, får også sin erklæring i Hildegards vision: »in ihrem untersten Teile endlich war die Gestalt unvollendet«[21], og det erklæres med, at »sie noch nicht zum vollen Ausbau und zum höchsten Glanze ihren Vollendung gelangt ist.«[22]

Den fremstilling, som ligner den i V. Egede mest, er et relief i

[15] Ib. p. 131.

[16] Ib. p. 133.

[17] Ib. pp. 135 ff.

[18] P. A. Underwood: »The Fountain of Life in the manuscripts of the Gospels«, *Dumbarton Oaks Papers* 5. Cambridge, Massachusetts 1950. p. 55.

[19] Se f.eks. Ib. p. 63, n. 81. & E. Gustafsson: »Barlingbofontens reliefer – ett tolkningsförsök«, *Fornvännen* 1958, pp. 30 ff.

[20] E. C. Whitaker: *Documents of the baptismal Liturgy*. London 1960. p. 209.

[21] Hildegard von Bingen: *Wisse die Wege, Scivias*. utg. Berlin 1928. p. 153.

[22] Ib. p. 131.

10. Maria med Jesusbarnet på sit skød siddende i en døbefont. Stenrelief i Vettorimuseet, 1200-tal?. Foto af F. X. Kraus: *Geschichte der christlichen Kunst I*. Freiburg im Breisgau 1896. fig. 158.

Vettorisi Museum (fig. 10). Her sidder Maria med Jesusbarnet på sit skød i en døbefont, fra hvilken to synlige vandkaskader vælder. Denne skulptur kan siges at illustrere et par passager skrevet af Robert fra Deutz, hvori det hedder: »Dividentur, inquam, viventes aquæ in ista quatuor capita«[23] og videre »Similiter aquæ scripturarum ex te, soror mea sponsa, dulcescunt ex utero tuo, sive per uterum tuum vivents factæ sunt«[24]. Heri sammenlignes Marias skød indirekte med en font, og når Maria og Ecclesia ofte er parallelliserede med hinanden, kan disse to fremstillinger siges at bruge det samme billede, nemlig fonten eller kummen som et skød.

Ecclesia føder ikke kun sine børn, men ernærer dem også ved sine bryster. I et af Germanus fra Paris breve hedder det i engelsk oversættelse: »The infant is nourished with milk: the catechumen is anointed with chrism. Milk is drawn from the mother's breasts: so chrism is consecrated in the bosom of our holy mother the Church.«[25] Også fra denne tekst kan kvinden tolkes som

[23] E. Gustafsson: »Barlinghofuntens reliefer – ett tolkningsförsök«, *Fornvännen* 1958. p. 39, n. 44.

[24] Ib. p. 39, n. 43.

[25] E. C. Whitaker: *Documents of the baptismal Liturgy*. London 1960. p. 155.

Ecclesia, medens dyrene er katekumenerne, som får krisma efter dåben. At katekumenerne er fremstillet i dyreform kan måske synes underligt, men det som er gældende for Terra, som kan have både dyr og mennesker til at die sig, må også være gyldigt for Ecclesia.

Fra sidstnævnte citat fremgår, at katekumenerne dier krisma, men fra et tidligt kristent manuskript, forfattet af Hippolytus (død cirka 235) kan det antages, at de dier Jesu ord. I en engelsk oversættelse hedder det: »those who believe are nourished like little children, making the bitterness of the heart sweet by – his /Jesu/ word«[26]. At de troende ernæres som små børn kan tolkes, som at de får Jesu ord gennem dien, og i denne sammenhæng kan henvises til en fremstilling på Strassburgkatedralen. To billeder kommenterer her hinanden gennem deres placering og indhold. Det ene viser nogle mennesker klatrende i vintræer spisende af dets druer, og det andet viser en kvinde, der dies af to drager, hvis haler ender i vinblade (fig. 11). Menneskene, der spiser druer, er et hyppigt forekommende symbol på de kristnes liv i Jesus som sammenlignede sig med vintræet[27], hvorfor kvinden og dragerne direkte kan passes ind i den samme symbolik ved hjælp af Hippolytus ord.

En nærstående fremstilling, gjort af Urs Graf 1519, viser Ecclesias parallel Maria klemmende sit ene bryst, så en stråle mælk sprøjter i en troendes mund, medens teksten siger: »Lace Dei Matrem Se Monstrat Maria Virgo« (fig. 12). Denne symbolik turde gå tilbage til S. Bernhards åbenbaringer med samme motiv[28]. Anselm af Laon siger også, at Ecclesia giver die, og denne er de to testameters mælk[29].

Når kvinden ud fra to forskellige synspunkter, ved at føde og ernære børnene i dåben, kan ses som Ecclesia, må det anses for sandsynligt, at hun repræsenterer dette begreb. Symbolet virker måske fremmed på os, som det så ofte er tilfældet med den romanske kunst,[30] hvilket har sin grund i vores bristende historiske kundskaber. Mackeprang er af en anden mening, og han tvivler på, »at de gamle stenmestre altid har taget det saa nøje med Symbolik-

[26] G. Every: *The baptismal Sacrifice*. London 1959. p. 38.

[27] Johs. kap. 15, 1 f.

[28] L. Reau: *Iconographie de l'Art chrétien*, T. II:2. Paris 1958. p. 633.

[29] E. Male: *L'Art religieux du XIIIe Siècle en France*. Paris 1910. p. 424.

[30] Motivet forekommer selvfølgelig også udenfor middelalderen se f.eks. N.-A. Bringéus: »Caritas Romana och de bevingade dygderna«, *Rig* 1969 h. 2. pp. 49 ff.

ken, som adskillige Arkæologer og Kunsthistorikere er tilbøjelig til at tro«[31]. At tænke sig at en af kirkens vigtigste genstande blev til ved et slumptræf er ikke sandsynligt, men V. Egedefonten turde være et eksempel på det højt tænkte symbolsprog, hvilket vi i dag i høj grad har mistet kontakten med.

[31] M. Mackeprang: *Danmarks middelalderlige Døbefonte*. København 1941. p. 83.